

Zenei ízlésről a lélektan és a szociológia nyelvén

A művészi ízlés formálódása sok tényező függvénye. Döntő ezek között az egyén világnézetét közvetítő esztétikai értékrend. A nevelői befolyást nagymértékben megkönnyítheti az esztétikum egyéni és társadalmi létformáinak ismerete. Míg az előbbi a művészi ízlés lényegére utal, az utóbbi konkrét művészetszociológiai és lélektani vizsgálódási feladatot jelent. Áll ez minden tekintetben a zenei ízlésalakzatokra is.

A következőkben falusi általános iskolai tanulók zenei ízlésszint-vizsgálatát kíséreljük meg. A zenei ízlést a maga összeszövődöttségében igyekeztünk érzékelni a zenei ellátottság, a „zenefogyasztás“, az ilyen értelmű tájékozottság és érdeklődés, a zenei tevékenység jellege, a muzsika ranghelyzete, a minőséghez történő vonzalmi kötődés és a személyes bekapcsoltsági szint összefüggésében. Vállalkozásunk pedagógiai célzattal követ esztétikai, lélektani és szociológiai szempontokat. Módszertani tekintetben ez azt jelenti, hogy a vizsgálódás tárgyát mindenekelőtt lélektani és szociológiai körülményeiben iparkodunk feltárni. Azért indokolt ez, mert az ízlés a konkrét lélektani személyiség, illetve a szociológiai értelemben vett létfeltételek és életmódok hatására alakul.

A zenei ízlésről és vizsgálatáról

A muzikális ízlés sok tekintetben osztozik másfajta művészeti ízlés szerkezeti és működési sajátosságával. A kísérleti zenepszichológia már Th. Fechner óta (1876), az elméleti és a konkrét zeneszociológia viszont főleg újabban foglalkozik a kérdéssel. A vizsgálatok irányaira és módszertani kérdéseire nem térhetünk ki, csupán jelezzük, hogy a jelenségkör esztétikai, lélektani és szociológiai vonatkozásai elméleti és gyakorlati megismerésének útját sokan egyengették.

A zenei ízlés választásban és ítéletaktusban kifejeződő tetszénnyilvánítás a zenei hatás esztétikai értékrendjével (szerkezet-eszmeiség) kapcsolatosan. Ízlésnyilvánulásakor esztétikai szükséglet elégül ki érdeklődési körök, elvárások és jól meghatározható világnézeti vonatkozások dimenzióiban. Amikor az egyén zenei hatást fogad be, kis- és nagytársadalmi erők meghatározta személyiségegészként nyilvánít tetszést — tudatos vagy ösztönös magatartása, a zenei és általános műveltség-szintje, elvárásai, igényei alapján. Sok esetben pedig pillanatnyi hangulata, a csoport-léggör, az uralkodó közvélemény, bizonyos előítéletek vagy a divat hatására.

A művészeti termékek értékelése tekintetében műveltségünkötől és művelődési lehetőségünkötől függően valamilyen vonatkoztatási alappal rendelkezünk. Ez a vonatkoztatási alap egyéni esztétikai élményekből leszűrt vagy a környezettől átvett tetszés-normák rendszereként működik: értékkel, válogat, elutasít vagy befogad. Az egyéni ízlés általában társadalmilag uralkodó központi vagy perem-formációk részese. A közízlés többnyire adott társadalmi réteg vagy csoport viszonyulása ahhoz a tetszésmintához, amelyet az egyes művészeti ágak legilletékesebb szakemberei fogalmaztak meg. Sok esetben ezt a legjobb szakemberek kidolgozta ízlésmoddellt nagytársadalmi erők (művelődéspolitikai, iskola, közírás, kritika) támogatják és tartják fenn. Művelődési rendszerünkben az így értelmezett zenei közízlés vezérlő normarendjét nagyjából népzenei központúság jellemzi, melynek alapstruktúráját Bartók és Kodály tárta fel, s a jelen pillanatig tanítványok széles tábora élte. Lukács György a népzenei központúságnak különleges társadalom- és művelődéspolitikai szerepet tulajdonít. Egyrészt, mert zenei köztudatunkban ez a határozott és következetes, nép felé forduló, demokratikus szellem népellenes rendszerekben is érvényesült, másrészt lehetővé tette, hogy marxista zenetudományunk a fejlődés terén messze előtte járjon az irodalomtudománynak s a képzőművészet tudományos feldolgozásának (Lukács György előszava Tóth Aladár válogatott zene-kritikáihoz, 1968).

A zenei közízlés állapota össztársadalmi szempontból sem közömbös. Társadalmiasító szerepet tölt be, s a benne kifejeződő jelleg jelezheti az egyén vagy egy csoport pozitív társadalmiasultsági szintjét, de esetleg azt az eltérést is, ami a közízlés és egy adott szubkultúra között fennáll. Szociológiai vagy lélektani vizsgálódás szempontjából ez az összefüggés nem lényeges, mert mindkét tudományt elsősorban a tények érdeklik. Nem közömbös azonban az esztétikai, illetve zenei nevelés számára.

Zenefogyasztás, tájékozottság, érdeklődés

Köztudomású, hogy tanulóifjúságunk értesülés-univerzuma nyitott rendszerű. Ez többek között azt jelenti, hogy például a családnak és az iskolának a nagytársadalom ingerhatásaival szemben csak korlátozott hatalma van. Áll ez nemcsak az urbánus, hanem a falusi állapotokra is. A nyolcvanhárom megvizsgált tanuló két faluban: Torockón és Torockószentgyörgyön él. Mindkét falura az átlagnál nagyobb mértékben jellemző a nyitottság. Társadalmi síkon lakosságmozgás az ipari központok s a falu között, művelődési téren pedig újabb és újabb információtömegek beáramlása a falu művelődési terébe. Felmérésünk egyik célpontja a zenei ellátottság és fogyasztás, tájékozottság és érdeklődés a tanulók zenei nevelődési feltételeinek, zenei környezetének s a muzsika társadalmi létformáinak egészében. A tanulók zenei környezetében a következő „tartományok“ különíthetők el: a népzene, az ún. magyar nóta, tömegdalok, könnyűzene, hallgatók, operett-dalok és vallásos énekek. A gyermeki szinten bontakozó zenei tudat tápláló forrásaiként a család, az iskola, a művelődési otthon, a baráti kör, a tömegközlekedés intézményei, a hanglemez s a különböző ünnepi alkalmakkor rendezett multságok említhetők. Helyi zenész egyik faluban sincs. Alkalmoszerűen hol aranyosvidéki, hol enyedi hangszerekkel. Az iskolának zenetanára nincs. Az ifjúkorúak 35%-a, a felnőttkorúak 45%-a, az öregkorúak 10%-a tud és szeret ugyan énekelni, de énekkar vagy énekcsoport egyik faluban sem működik. Az iskolások zenefogyasztásáról, -ellátottságáról és preferenciájáról nyújt tájékoztatást az itt következő összesítés:

Tanulók száma	Hallgatott zene			Lemezok száma	
	Élő énekszó	Rádió és televízió	Lemez-játszó	Népdal-lemez	Könnýúzene-lemez
V. o. 20 tanuló közül	6	17	13	51	72
VI. o. 19 „ „	6	13	14	32	93
VII. o. 24 „ „	7	19	15	47	137
VIII. o. 20 „ „	5	5	17	41	146
Összesen 83 tanuló	24	54	59	171	448

Az adatok jelzik az ízlésalakulás irányát, illetve ezek társadalmi okait. Következtethető belőlük az élő zene (énekszó) háttérbe szorulása, szerepvesztése, s a gépzene nagyméretű előretörése. Feltűnő a hanglemez szerepértékének növekedése s ezen belül a könnyűzenét forgalmazó lemezféleségek számbeli fönlénye.

Támpontokat nyújtanak a tanulók zenei tájékozottságára és érdeklődésére, dal-repertoárjuk minőségére, mennyiségére és annak forrásaira vonatkozó adataink:

Osztlályok	A repertoár összetétele							A repertoár forrása				
	Ismert dalok	Népdalok	Magyar nótá	Tömegdal	Beat	Táncdal	Otthon tanult	Iskola	Barátok	Le mez	Rádió	
V.	69	33	15	6	9	6	11	18	12	15	13	
VI.	82	42	18	7	10	3	20	17	15	13	17	
VII.	75	26	17	8	16	8	10	19	14	17	15	
VIII.	90	40	14	8	19	9	19	15	16	18	22	
Összesen	316	141	64	29	54	26	60	69	57	63	67	

Ezek az adatok számszerűen mutatják a két falu tanulóifjúságának daloló kedvét s azt, hogy a zenei szépség formáinak több változatával barátkozik. Az ízlésalakulás szempontjából tünetjelző mindenekelőtt az otthonon és az iskolán kívül ható tényezők ranghelyzete. Újabb népzeneelmérések bizonyítják ugyan mindkét faluban a népdal élő voltát, egyes családok és az iskolai oktatás népzeneközpontúságát sem vonhatjuk kétségbe, de a gépzene s ezen belül a könnyű műfaj hangsúlyozott jelenléte s a baráti csoport rangos szerephelyzete, szociológiai és lélektani áttételekkel módosíthatja az iskola és az otthon esetleges kedvező hatását.

A zene ranghelyzetéről

Az a körülmény, hogy a zene a nyelvvel együtt és ezzel összeműködve épül bele az ember és természet, ember és ember közötti jelváltó rendszerbe, mindennél meggyőzőbben bizonyítja embertani és művelődési súlyát. Éppen ezért a zenének mint közlésmódnak a ranghelyzete az egyén és a közösségek életében nem lehet másodrendű. Általános iskolás tanulók fejlődésszintjén ugyan a probléma nem vethető fel teljes mélységében, de az ízlésfejlődés és -nevelés szempontjából éppen a korai zenei

tevékenységnek ebben a szférájában igen lényeges a zenei környezet hatására mutató, elsődleges irányulások érzékelése. Ilyen jellegű irányulás lehet többek között a különböző fajta elvárás kezdeti jelentkezése (például a zenében szórakozást, pihenést, menekülést keresni).

A zene ranghelyzetét az ilyen irányú kérdésre adott véleménynyilvánítás, illetve a tanulók zenélő tevékenységének megfigyelése alapján állapítottuk meg. Erről ad összerésített képet a következő két táblázat.

Osztályok		Szabad idejében hova menne?				
		Futball- mérkőzés	Kirán- dulás	Színház	Táncdal- bemutató	Népdal- bemutató
V. o.	20 tanuló közül	7	6	2	3	2
VI. o.	19 „ „	8	4	2	4	1
VII. o.	24 „ „	13	2	2	5	2
VIII. o.	20 „ „	11	2	1	5	1
Összesen	83 tanuló	39	14	7	17	6

Osztályok		A zenélés fokozatai					
		Közöm- bős	Zenehall- gató	Énekel- gető	Ének- karos	Szóló- énekes	Hang- szeres
V. o.	20 tanuló közül	—	20	10	9	2	—
VI. o.	19 „ „	—	19	11	8	3	1
VII. o.	24 „ „	—	24	9	9	2	2
VIII. o.	20 „ „	—	20	6	7	2	2
Összesen	83 tanuló	—	83	36	33	9	5

Zenei ízlésalakzatok

A zenei érdeklődés, tevékenység és elvárás lépcsőfokain az út a zenei ízléshez vezet, ahhoz a magatartáshoz, amely az egyén sajátos viszonyát fejezi ki minden-fajta zenei hatás iránt. Az így értelmezett zenei ízlés végső fokon társadalmilag el-sajátított érzelmi-értelmi műveltség, melynek függvényében az egyén a zenekultúra bizonyos szintjén elégti ki zeneművészeti szükségleteit. A zenei képesség és műveltség minősége szerint az ízlés számos alakzata alakult ki. Mindegyik alakzat vonzalmi kötődést jelent egy adott zenei minőséghez, s a zenében kifejezett társadalmi értékek felé nyit vagy zár kaput. Általános iskolásaink ízlésalakzatát, értékítéletét verbális szinten, kiváltó kérdések alapján igyekeztünk feltárni. A kérdések műfajok rang-sorolását, kedvenc dalok, énekesek, együttesek és hangszerek megnevezését kérték.

Osztályok		Leginkább tetszik					
		Tánc- beat	Népdal	Beat	Tömeg- dal	Hallgató	Operett
V. o.	20 tanuló közül	1	10	4	—	5	—
VI. o.	19 „ „	2	5	3	—	9	—
VII. o.	24 „ „	5	7	7	—	3	2
VIII. o.	20 „ „	4	2	11	—	2	1
Összesen	83 tanuló	12	24	25	—	19	3

A kedvenc dalok közel 75%-át könnyűzene-számok, 25%-át pedig népdalok alkotják. A kedvenc énekesek kivétel nélkül a könnyűzene népszerűsítői. Az együttesek névsorában a beat-együttesek általánosan ismertek. Olyan választ is kaptunk, amelyben tiznél több beat-együttes felsorolása szerepel. A kedvenc hangszerek között a gitár vezet.

A kérdőívet kiegészítő s részben azt ellenőrző vizsgálatként hanglemezipróbát is alkalmaztunk. A hanglemezipróba a kérdőív alapján feltáruló és írásban kifejezett vonzalmi kötődést közvetlen zenei hatásra, a vizsgálati személy tetszését közvetítő választásban kívánta megállapítani. A próba eredményét a következő táblázat összesíti:

Osztályok		A meghallgatott dalok közül inkább tetszik			
		népdal	beat	hallgató	operettdalok
V. o.	20 tanuló közül	6	12	2	—
VI. o.	19 „ „	4	12	2	1
VII. o.	24 „ „	4	15	3	2
VIII. o.	20 „ „	2	14	2	2
Összesen	83 tanuló	16	53	9	5

A hanglemezipróba határozottabbá tette azt, a vizsgálat mindegyik szakaszában megmutató tendenciát, hogy a tanulók zenei ízlését a vizsgálat időszakában nagymértékben a könnyűzene beat-változata uralta, s csak kis mértékben a népdalközpontú ízlésalakzat.

A tetszés indítékairól és szerepéről

Az ízlésalakzat a tetszés indítékai és individuális szerepe szintjén kapcsolja be az egyént az értékek társadalmi forgalmába. Ízlés nincs motiváció nélkül. Ezért nemcsak az lényeges, mi tetszik, hanem az is, hogy miért. A vonzalmi kötődés méreteit a zenei minőséghez a személyes bekapcsoltsági szint fokozatain lehet lemérni. Ezen a műben tárgyiasult ember- és világképhez történő közelítés fokát kell érteni, illetve az azzal való azonosulási szintet. Ez minden esetben társadalmiasultsági, illetve humanizáltsági fokot is jelenthet adott kultúra keretei között. Egyik jele lehet ennek a választásban megnyilvánuló tetszés szóbeli kifejezése. Hangsúlyozzuk, hogy a tet-

szés objektív logikáját nem meríti ki a szubjektív nyelvi indoklás. Nem meríti ki mindenekelőtt azért, mert — lukácsi kifejezéssel élve — a zenei mű emocionális egyértelműsége ellenére a zenei tükrözés sajátossága a meghatározatlan tárgyiasság, s ennek származéka a zenei élmény megfogalmazásának pontatlan volta, a fogalmi inkognitó. Mindez fokozott mértékben áll vizsgálati alanyaink — gyermekek — esetében, hiszen tetszésük megfogalmazása nemcsak tárgyi tájékozottságot, hanem ön-és emberismeretet is igényel. Indoklásuk ezek hiányában csak felületes és hézagos lehet. Éppen ezért ízlésalakzataik lélektani és szociológiai meghatározottságát a kutatóknak kell feltárnia. Támpontokat ehhez a személyi vallomások is nyújtanak, jól-lehet a legtöbb esetben ezek nem sokat mondanak.

Elemelve és értelmezve a „Miért tetszik a népdal?, a táncdal?, a beat-muzsika?, a hallgató?“ kérdésre adott válaszokat, úgy tűnt, hogy az indítékfelelések együttesen hatnak, s esztétikai („Tetszik, mert szép“), egyénlélektani („Tetszik, mert vidámmá tesz“), társalélektani („Tetszik, mert anyámtól tanultam“) és világnézeti-szociológiai („Tetszik, mert igazságot mond“) súlypontú indítékrendszerekre bonthatók. Más szóval: a tetszésnyilvánítás értékrendileg polivalens: benne az egyén nemcsak a szépre, hanem a jóra, a hasznosra, az igazra vagy az igazságosra is ráfelel.

Egyébként a vallomások, a megfigyelések és beszélgetések során az is valószínűvé vált, hogy az alanyi síkon kifejezett motiváltság objektív meghatározók tudati jelentkezése. Esetünkben a könnyűzenei ízlésalakulat melletti döntést esztétikai hatásokkal egyetemben fejlődéslelektani és szociológiai körülmények (műveltség szint, újszerűség, utánzás, divat, tömegközlelési eszközök hatása, réteg- és lakosságmozgás, városiasodás) magyarázzák.

Néhány észrevétel

Zenei közízlésünk népzenei központúsága művelődéstörténeti tény; a zenei nyelv objektív mozgástörvénye szerint azonban ez sem térben, sem időben nem jelent kizárólagosságot a műzenei alakzatok felé. Kommunikáció van közöttük egyrészt abban az értelemben, hogy például a nagy művészet belőle nőhet ki, másrészt úgy is, hogy a nagy művészet is visszahat rá, és motorja a zenei közízlés haladó változásának, sajátos jellege torzulása nélkül. Nyitott az út azonban nemcsak a termékeny kommunikáció számára, hanem a zenei közízlésalakzatunk szennyeződését és károsodását, hibásodását, beszűkülését vagy éppen elhalását okozó hatások előtt is. Zenepedagógiánk e kérdésekben nem mellőzheti a zeneszociológia és -lélektan korszerű fegyvertárát.

Vizsgálatunk általános iskolások szintjén, falusi környezetben, a zenei ízlésalakulás sokféleképpen megközelíthető és értelmezhető tényeit rögzítette, köztük a könnyűzenei ízlésváltozat jelenlegi uralmát. A könnyűzene beat-változatának harsány, nyers, szókimondó és eksztatikus jellege általában a tizenévesek fejlődéslelektani tulajdonságaival egybehangzik. „Mozgalmi“ és dinamikus természete viszont a nonkonformizmus és a függetlenség illúzióját táplálja az „öregek“ zenei ízlésalakzataival szemben. A fokozott rokonszenv megnyilvánulását divatszerűsége, újszerűsége és városi eredete mellett esetünkben talán ez is magyarázza.

A könnyűzenei ízlésváltozat fölényében szociológiai erők hatását is látnunk kell. A beat-muzsika hangzásvilága ugyanis korunk tudományos-műszaki és társadalmi valóságából nemcsak újszerűbb információkat közvetít, hanem forgalmazását is a tömegközlelés korszerű eszközeivel végzik. Ugyanakkor szociológiai erők hatását kell megsejtenünk abban, hogy már falusi társadalmunk zeneművelődési terében is a zenei esztétikum több formája él egymás mellett, s a szociológiai erők különböző szintű zenei ízlésalakzatok kialakítása révén bizonyos társadalmi betagoledást vagy

kiválást segíthetnek elő a társadalmi rétegmozgás, népességváltozás és a városiasodás folyamataiban.

Zenepedagógiánknak éppen ezen a sávon kell éberren őrködni. Nem lehet számára közömbös a tanulók zenei ízlése, annak szintje, s az sem, hogy társadalmilag és esztétikailag milyen értékvilággal azonosulnak, vagy milyen értékvilágtól maradnak le, vagy válnak meg. Zenekultúránk sajátos jellegét biztosító népzenei központúsága érdekében zeneoktatásunkat nemcsak kényszerű és ráolvasó eljárásaitól kellene megszabadítania, hanem egyrészt társadalmi méretekben a legkorszerűbb eszközök útján cselekvőbbé kellene tenni, másrészt zeneszerzőinknek népzenei hangzásvilágából táplálkozó, több közfogyasztásra alkalmas muzsikát kellene alkotniuk.

A zenei ízlésállapot konkrét ismerete minden helyzetben előfeltétele a megfelelő zenepedagógiai stratégia kidolgozásának. Zenei közízlésalakzatunk viszonylatában jelezheti az egyén, a csoport vagy egy egész közösség magatartását saját kultúránk iránt, a zene szerepsztintjét s a zeneművészeti eszmény értéksztintjét. Ilyen vonatkozásban a zenei ízlésvizsgálat hatékony, de eddig ki nem aknázott társadalmi és nemzetiségi önismereti forrásnak is mutatkozik. Iskolásokra vonatkozó zene-sztociológiai és lélektani felmérésünk egy ilyen célzatú általános ízlésvizsgálatlás lánc-szeme lehetne.

Demény Dezső

IRODALOM

- C. Brăiloiu: Vie musicale d'un village. Paris, 1960.
H. Engel: Musik und Gesellschaft. Berlin, 1960.
Cs. Gál Judit: A zenei ízlésvizsgálatok metodológiai kérdései. Pszticológiai Tanulmányok XII., 1970.
Gyulai Elemér: A zene hatása. Budapest, 1936.
P. Lasserre: Philosophie du goût musical. Paris, 1922.
Losonczy Agnes: A zene életének szociológija. Budapest, 1969.
Lukács György: A zene. (Az esztétikum sajátossága II. Budapest, 1965.)
Maróthy János: Az európai népdal szüetése. Budapest, 1960.
Molnár Antal: Zene és közönség. Budapest, 1912.
V. R. Rogers: Childrens Musical Preferences. Psychological Abstracts, 1958.
Vitényi Iván: A zene lélektana. Budapest, 1969.
Vitényi Iván (szerk.): Beat. Budapest, 1968.
Vitényi Iván (szerk.): Az ének-zenei általános iskolák hatása (MRT Tömeg-kommunikációs Kutatóközpont. Tanulmányok. Budapest, 1971. III. évf. 7.)